

JÓZEF PORAYSKI-POMSTA

Uniwersytet Warszawski; Towarzystwo Kultury Języka

DANUTA EMILUTA-ROZYA

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

LOGOPEDIA WARSZAWSKA. HISTORIA I CZASY WSPÓŁCZESNE

Abstract: This paper presents the history of the Warsaw speech therapy since the early 19th c. It is limited, in particular as regards the period of the last quarter of the 20th c. and the initial fifteen years of the 21st c., to two higher education institutions: the University of Warsaw and the Maria Grzegorzewska University. The authors of the study justify this limitation with the fact that these two institutions that had a substantial influence on the development of the contemporary speech therapy in Poland in the past and have still exerted a major impact on its present development. The authors introduce the persons who built the foundations of the Polish speech therapy: Rev. Dr Jakub Falkowski, Jan Siostrzyński, Dr Władysław Ołtuszewski, Prof. Maria Grzegorzewska, Prof. Jan Baudouina de Courtenay, Prof. Tytus Benni, Prof. Halina Koneczna, Prof. Stanisław Skorupka, Prof. Halina Mierzejewska, Dr Irena Styczek and other contributors to the creation of the discipline of science they found interesting and practical activity. They emphasise the value of cooperation between scholars from the University of Warsaw and the Maria Grzegorzewska University (earlier: National Special Education Institute, Maria Grzegorzewska Higher School of Special Education). They also present the development of speech therapy programmes at both Universities and the academic output in the area of speech therapy.

Keywords: speech therapy, history of the Warsaw speech therapy, speech therapist education at the University of Warsaw, speech therapist education at the Maria Grzegorzewska University, research on speech and language

Streszczenie: W artykule przedstawiono dzieje logopedii warszawskiej od początków XIX wieku do czasów najnowszych. Historia ta ogranicza się – zwłaszcza w odniesieniu do okresu ostatniej ćwierci XX w. i pierwszego piętnastolecia XXI w. – do dwóch uczelni: Uniwersytetu Warszawskiego i Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Ograniczenie to autorzy opracowania uzasadniają tym, że właśnie te dwie uczelnie miały decydujący wpływ na rozwój logopedii współczesnej w Polsce w przeszłości, a także zachowały znaczny wpływ na ten rozwój współcześnie. Autorzy przedstawiają osoby, które tworzyły podwaliny polskiej logopedii: ks. dra Jakuba Falkowskiego, Jana Siostrzyńskiego, dra Władysława Ołtuszewskiego, prof. Marię

Grzegorzewską, prof. Jana Baudouina de Courtenay, prof. Tytusa Benniego, prof. Halinę Koneczną, prof. Stanisława Skorupkę, prof. Halinę Mierzejewską, dr Irenę Styczek i inne uczestniczące w ten lub inny sposób w tworzeniu się interesującej ich dziedziny nauki i działalności praktycznej. Podkreślają wartość współpracy między uczonymi z Uniwersytetu Warszawskiego i Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (wcześniej: Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej, Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej). Przedstawiają też rozwój studiów logopedycznych na obu uczelniach oraz dorobek naukowy w zakresie logopedii.

Słowa kluczowe: logopedia, historia logopedii warszawskiej, kształcenie logopedów w UW, kształcenie logopedów w PIPS/WSPS/APS, badania mowy i języka

1. Wprowadzenie

Historia narodzin i rozwoju logopedii warszawskiej, jaką przedstawiamy w naszym artykule, tylko w części historycznej odnosi się do Warszawy jako ośrodka naukowego w całości. W części współczesnej została ograniczona do dwóch uczelni: Uniwersytetu Warszawskiego i Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej – uczelni, które w przeszłości odegrały ważną rolę w kształtowaniu się myśli logopedycznej w Polsce i których udział w tworzeniu się współczesnej logopedii, jest istotny, choć niewątpliwie, w związku z powstaniem wielu ośrodków naukowych w Polsce, bardziej ograniczony niż dawniej.

Celem naszej publikacji jest, z jednej strony, przypomnienie osób i instytucji, które w interesującym nas obszarze badań naukowych i działalności praktycznej odegrały rolę szczególną, bo pionierską, z drugiej zaś strony, przedstawienie stanu obecnego logopedii w dwóch uczelniach, z którymi jest związana cała nasza, autorów tego opracowania, działalność naukowa i dydaktyczna.

Początki logopedii w Polsce, które sięgają początków XIX wieku, wiążą się z Warszawą i są związane głównie z potrzebami niesienia pomocy osobom z problemami słuchu.

Logopedia w ciągu dwustu lat zmieniała swój charakter – poszerzając wraz z uzyskiwaniem coraz nowych danych medycznych, zmieniających się teorii pedagogicznych i rozwoju badań psychologicznych i lingwistycznych w zakresie mowy (mówienia i rozumienia mowy) – zakres swoich zainteresowań. Współczesna polska logopedia nosi wyraźne piętno tych przemian: mocno jest związana strukturalnie i naukowo z pedagogiką specjalną i polonistycznym językoznawstwem stosowanym; medycyna jest nauką pomocniczą. Odróżnia to wyraźnie polską logopedię od logopedii światowej, mocniej związanej instytucjonalnie z naukami medycznymi.

Współczesna logopedia polska jest dziedziną wiedzy nie tylko stosowanej. Obszar badań – samodzielny, złożony i wieloaspektowy – stanowią zaburzenia mowy o różnorodnych objawach i różnorodnych patomechanizmach oraz będące rezultatem tych zaburzeń trudności w porozumiewaniu się. Badania naukowe prowadzone w logopedii służą coraz bardziej wczesnemu i dokładniejszemu rozpoznawaniu zaburzeń mowy oraz skuteczniejszej terapii osób nimi dotkniętych. Logopedia zajmuje się też kształceniem specjalistów w zakresie diagnozy i terapii logopedycznej [por. Kaczmarek, m.in. 1991; Styczek, 1979; Grabias, m.in. 1997, 2012; Mierzejewska, Emiluta-Rozya, m.in. 1997].

2. Prekursorzy polskiej logopedii

Pierwsze w Polsce działania terapeutyczne i próby dokonywania opisów trudności w komunikowaniu się, które można uznać za początek logopedii, miały miejsce w Warszawie w latach dwudziestych XIX wieku. Za prekursora logopedii, ale także i pedagogiki specjalnej (surdopedagogiki) uznajemy ks. dra Jakuba Falkowskiego (1775–1848). Jakub Falkowski w początkowym okresie swojej działalności pedagogicznej był zwolennikiem uczenia mowy niesłyszące dzieci za pomocą „metody głosowej”. Założył w Warszawie w 1817 r. Instytut Głuchoniemych. W tym okresie podjął współpracę z Janem Siostrzyńskim (1788–1824) – lekarzem, pedagogiem i litografem, który za jego namową został nauczycielem w tymże Instytucie. Z czasem Falkowski zaczął propagować metodę migową [Karpieńska, 1967].

Różnica poglądów między obu pedagogami na temat metod nauczania doprowadziła Siostrzyńskiego do decyzji o zmianie miejsca pracy. Siostrzyński był nie tylko „gorącym zwolennikiem nauczania głuchych mowy głosowej [...]” [B. Kaczmarek, 1969: 143]. Zanim znalazł się w Warszawie zajmował się nauczaniem czytania i pisanie. Metoda, którą propagował, polegała na pominięciu etapów pamięciowego przyswajania abecadła oraz sylabizowania i zastąpienia ich jednocześnie wprowadzeniem nauki czytania i pisanie. Metodę tę uznano w Wiedniu za nowatorską. Siostrzyński opracował system znaków ręczno-ustnych, które wspomagały uczenie tych umiejętności oraz nauk mowy osób niesłyszących.

Poczesne miejsce w historii logopedii zapewnia Siostrzyńskiemu dzieło pt. *Teoria i mechanizm mowy* [...]. Praca składa się z dwu części: 1. *Teoria mowy i czytania z ust*, oraz 2. *Mechanizm mowy ludzkiej (z uwagami nad sposobem uczenia głuchoniemych)* [B. Kaczmarek, 1969: 143].

W rękopisie tym (ukończonym w 1820 r.) oprócz prób dokonania artykularyjnej i audytywnej klasyfikacji głosek (zaznaczamy za B. Kaczmarkiem, że

Siestrzyński opisywał litery) można znaleźć tak ważne podstawy dla surdologii, jak wykorzystywanie do ćwiczenia resztek słuchu w nauce mowy u osób głuchych dla poprawy funkcjonowania tego zmysłu, odbioru wibracji dźwięków mowy za pomocą dotyku oraz konieczność „obserwacji ruchów twarzy w percypowaniu mowy, gdy zawodzą resztki słuchu” [B. Kaczmarek, 1969: 144]. Siestrzyński zwracał uwagę na specyficzne zaburzenia głosu u swoich podopiecznych z uszkodzonym słuchem, zatem można by – używając współczesnej terminologii – stwierdzić, że dostrzegał specyficzną dla tych osób dysfonię audiogenną.

Postacią niezwykle zasłużoną dla językoznawstwa teoretycznego i stosowanego, w tym dla logopedii, jest Jan Niecisław Baudouin de Courtenay (1845–1929) – absolwent Szkoły Głównej w Warszawie oraz słuchacz wielu uczelni europejskich, m.in. w Pradze, Jenie, Berlinie, gdzie uzupełniał studia filologiczne, prekursor strukturalizmu w językoznawstwie, twórca kazańskiej szkoły fonologicznej [por. Chmura-Klekotowa, Mierzejewska, 1975], autor pionierskich prac z zakresu embriologii i patologii mowy [por. L. Kaczmarek, 1983]. J. Baudouin de Courtenay dostrzegał z jednej strony społeczny charakter języka i jego funkcję komunikacyjną, z drugiej zaś język był dla niego funkcją ludzkiej psychiki [por. Basara, Szymczak, 1984: 6]. Do teorii fonemu Baudouina de Courtenay jako „psychicznego odpowiednika głoski” powracała w swoich pracach m.in. H. Mierzejewska [1971], tłumacząc zaburzenia realizacji dźwięków mowy u osób z afazją rozpadem ich korowych wzorców.

Twórcą medycznych podstaw logopedii i jednocześnie pionierem foniatryi był dr Władysław Ołtuszewski (1855–1922) – absolwent Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Jego pierwsze prace dotyczyły zagadnień laryngologicznych, z czasem zainteresował się problematyką zaburzeń mowy. Kształcił się więc w tym zakresie w Berlinie u dra A. Gutzmanna, a po powrocie do kraju poświęcił się już całkowicie leczeniu osób z zaburzeniami mowy. W 1892 założył w Warszawie (przy ul. Długiej 6) Zakład Leczenia Zbozczeń Mowy przy wcześniej przez siebie powołanym Domu Zdrowia. Była to pierwsza na terenie zaboru rosyjskiego placówka, która zajmowała się terapią pacjentów, początkowo z jąkaniem, nieco później z innymi patologiami mowy. Istniała do śmierci jej założyciela, ponieważ lekarz ten nie wykształcił swoich następców.

Ołtuszewski zapoczątkował polskie piśmiennictwo fachowe z dziedziny badania wad mowy i jej leczenia [Demelowa, 1975: 112].

Propagował tę wiedzę nie tylko w czasopismach medycznych, ale też popularyzował ją szeroko, m.in. podczas wystaw dotyczących problemów zdrowotnych, aby przekonać społeczeństwo o konieczności leczenia zaburzeń mowy. Jego prace, tak ważne dla rozwoju logopedii, dotyczyły opisu narządu mowy

(jego części obwodowej i ośrodkowej), rozwoju mowy dziecka i jego związku ze stanem narządu słuchu i anatomią narządów mowy (z uwzględnieniem układu nerwowego) oraz problemami środowiskowymi. Podejmował próby periodyzacji rozwoju mowy (także kolejności pojawiania się głosek w jej rozwoju) oraz ustalania etiologii jej zaburzeń.

Ołtuszewski opracował »prawidła higieniczne« rozwoju mowy, kierując je do rodziców. [...] W okresie szkolnym kierownikiem dalszego rozwoju mowy dziecka jest nauczyciel, którego przestrzegał Ołtuszewski przed tak powszednimi błędami jak przeciążanie dziecka, ponaglanie do odpowiedzi, [...], które nerwicuje i zamyka błędne koło w przypadkach jąkania. Zwracał uwagę na związek pomiędzy zaburzeniami mowy i trudnościami w nauce czytania i pisania [Demelowa, 1975: 113].

Opisując metody postępowania usprawniającego osobę z zaburzeniami mowy, Ołtuszewski podkreślał ważność świadomego i aktywnego udziału zarówno pacjenta, jak i jego najbliższej rodziny oraz nauczycieli w procesie terapii. Dzięki pracom tego lekarza zagadnienia logopedyczne zaistniały w medycynie i w pedagogice, „stał się Ołtuszewski twórcą logopedii wychowawczej i terapeutycznej w Polsce” [Demelowa, 1975: 113]. Jego ważniejsze prace to m.in.: *Belkotanie mowy i pisma*, „Przegląd Pedagogiczny” 1893, *Rozwój mowy u dziecka oraz stosunek tego rozwoju do jego inteligencji. Studium psychofizjologiczno-biologiczne*, Wyd. Kasy im. Mianowskiego, Warszawa 1896, *Szkic nauki o mowie i jej zboczeniach (niemota, belkotanie, mowa nosowa, jąkanie itd.) oraz higiena mowy*, Biblioteka Lekarska, Warszawa 1905, *Higiena mowy*, [w:] S. Kopczyński (red.) „Higiena szkolna, podręcznik zbiorowy dla kierowników szkół, nauczycieli i lekarzy szkolnych”, Wyd. M. Arcta, Warszawa 1921.

Bardzo ważną postacią dla rozwoju fonetyki, a tym samym i dla logopedii był prof. Tytus Benni (1877–1935), uznany za prekursora fonetyki opisowej i eksperymentalnej w Polsce. W jego naukowej działalności można wyróżnić kilka zakresów. Józef Kania [1971] podkreślał, że wiele czasu i energii poświęcił Benni w swoim życiu na prace eksperymentalne, które doprowadziły do pierwszych opisów fonetyki i akcentu w języku polskim oraz powstania palatogramów głosek polskich. Główne dzieła i najbardziej znane z tego zakresu to: *O akcentach polskim. Spostrzeżenia i pomiary* (1912) – wynik prac wykonanych metodą kimograficzną, *Metoda palatograficzna w zastosowaniu do spółgłosek polskich* (1917) oraz wydane w 1931 roku *Palatogramy polskie*, uzupełnione opisem palatogramów samogłosek. *Opis fonetyczny języka polskiego* został opublikowany najpierw w 1915 i 1923 r. (razem z innymi pracami – w II tomie *Encyklopedii polskiej* oraz w *Gramatyce języka polskiego PAU*), potem osobno, także dwukrotnie (przez Ossolineum) w 1959 i 1964 roku z *Obrazami głosek polskich podług M. Abińskiego* [Kania, 1971].

Godnym podkreślenia w historii logopedii jest powołanie w 1921 r. – dzięki staraniom Benniego – Poradni Ortofonicznej (przy Instytucie Głuchoniemych i Ociemniałych). Nominację na stanowisko profesora w Uniwersytecie Warszawskim uzyskał Benni w 1920 roku, w 1929 – w wyniku długoletnich starań (od 1914 roku) – założył w Uniwersytecie Instytut Fonetyczny.

Drugi zakres stanowią prace o charakterze stosowanym, nawiązujące m.in. do działalności pedagogicznej Jana Sierzyńskiego, czyli uczenia osób niesłyszących mowy. Były to m.in. publikacje: *Czytanie mowy z ust dla ogłuchłych w wieku późniejszym w świetle psychologii i fizjologii mowy* („Szkoła Specjalna” 1926/27) i *Metoda graficzna przy nauczaniu głuchoniemych mowy* („Nauczyciel Głuchoniemych i Ociemniałych” 1928). T. Benni zajmował się także ortofonią.

Problem opracowania norm poprawnej wymowy stał się aktualny po utworzeniu niezależnego państwa polskiego. [...] Rezultatem skrupulatnych obserwacji – prowadzonych przez T. Benniego [wtrącenie – D.E.-R., J.P.-P.] – stała się [...] *Ortofonia polska. Uwagi o wzorowej wymowie dla artystów, nauczycieli i wykształconego ogółu* (Warszawa–Lwów 1924) [Kania, 1971: 147].

Kolejne jego zainteresowania to fonologia (był zwolennikiem teorii *fonemu* Baudouina de Courtenay) oraz dydaktyka języków obcych (opracował cenione podręczniki ortofonii angielskiej, niemieckiej i francuskiej) i języka polskiego. Tytus Benni współpracował – jak wspominaliśmy wcześniej – z surdopedagogami, łączyły ich zagadnienia związane z kształtowaniem mowy osób głuchych. Zorganizował w 1917 roku pierwszy w Polsce Kurs Fonetyczny.

W roku 1920 Kurs ten zostaje przekształcony w Państwowy Instytut Fonetyczny im. J. Sierzyńskiego przy Instytucie Głuchoniemych i Ociemniałych w Warszawie. Instytut Fonetyczny kształcił nauczycieli tylko dla dzieci głuchych i dlatego [...] w 1921 roku Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego tworzy półroczny Kurs Seminaryjny Pedagogiki Specjalnej, a później jednoroczne Seminarium Pedagogiki Specjalnej [Głowacki, 1967: 69].

3. Działalność Marii Grzegorzewskiej oraz powołanie Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej (PIPS)

Wielkie zasługi dla rozwoju pedagogiki specjalnej oraz logopedii w Polsce ma Maria Grzegorzewska (1888–1967). Jako osoba wszechstronnie wykształcona: studiowała nauki przyrodnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim, pedagogikę w Brukseli, psychologię na Sorbonie, gdzie uzyskała tytuł doktora, posiadała odpowiednie przygotowanie naukowe i predyspozycje osobowościowe

do podjęcia działalności naukowej i praktycznej w zakresie usprawniania osób w przypadkach upośledzeń organicznych i psychicznych oraz do kształcenia kadr w zakresie pedagogiki specjalnej [Zawieyski, 1989].

Dzięki staraniom Marii Grzegorzewskiej ówczesne Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1922 roku podjęło decyzję o połączeniu Seminarium Pedagogiki Specjalnej i Państwowego Instytutu Fonetycznego im. Jana Siostrzyńskiego i utworzeniu Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej (PIPS). Dyrektorem PIPS-u została prof. Maria Grzegorzewska, która sprawowała tę funkcję do śmierci w roku 1967.

W Instytucie realizowano 3 podstawowe cele: 1. Kształcenie czynnych nauczycieli, przygotowujące do zajmowania się dziećmi z różnymi niepełnosprawnościami: głuchotą, brakiem wzroku, upośledzeniem umysłowym i „moralnym zaniedbaniem”; 2. Prowadzenie prac badawczych podejmujących problematykę pedagogiki specjalnej; 3. Prowadzenie działalności, którą obecnie nazwalibyśmy terapią logopedyczną. Realizacja tych celów była możliwa dzięki włączeniu w struktury organizacyjne PIPS-u Poradni Ortofonicznej. Stało się tak w roku powstania PIPS, a inicjatorem tej zmiany, bardziej formalnej niż związanej ze zmianą miejsca (obie instytucje mieściły się początkowo przy Pl. Trzech Krzyży) był Tytus Benni [por. Hryniewiecka, 2014].

Rok 1922 można więc uznać za początki logopedycznej działalności praktycznej w PIPS na rzecz osób z zaburzeniami mowy, ale także i działalności dydaktycznej w zakresie logopedii, chociaż wiedza ta stanowiła jedynie uzupełnienie kształcenia pedagogów specjalnych. O tym, jak było ono ważne, świadczy fakt obszerności zagadnień dotyczących nabywania mowy i jej zaburzeń uwzględnionych w planie studiów. Wykłady z fonetyki prowadził w PIPS w latach 1922–1926 sam prof. Tytus Benni. W planie nauczania był przedmiot „Rozwój mowy, zboczenia i jej leczenie”. Realizowali go kierownicy Poradni Ortofonicznej, m.in. dr Władysław Jarecki [Grzegorzewska, 1924].

Program tego przedmiotu obejmował bloki tematyczne z zakresu historii nauki o mowie i jej zboczeniach, istoty i rozwoju mowy ludzkiej, anatomii i fizjologii narządów mowy, oddychania wraz z ćwiczeniami oddechowymi i głosowymi, psychofizjologii mowy, rozwoju mowy, metodyki badania mowy, wad rozwojowych mowy i ich zapobiegania, zaburzeń mowy (osobne bloki były poświęcone afazji, głuchocie i głuchoniemocie, obwodowym zaburzeniom mowy oraz jąkanium). Na zajęciach kształcących pedagogów specjalnych omawiano ówczesne metody leczenia wymienionych zaburzeń mowy [Emiluta-Rozya, 2016: 40].

Inne zajęcia (niezwiązane z zagadnieniami mowy) dla studentów PIPS prowadziły – poza samą Marią Grzegorzewską – m.in. tak wybitne osobowości polskiej pedagogiki, jak Józefa Joteyko, Janusz Korczak, Janina Doroszevska, Natalia Han-Ilgiewicz.

Ważnym obszarem działalności PIPS (potem WSPS i APS) była opieka nad osobami z zaburzeniami mowy. Można ją podzielić na cztery okresy:

- od powstania PIPS do wybuchu II wojny światowej (1922–1939),
- lata powojenne (1946–1972), w których reaktywowano Poradnię Ortofoniczną,
- po roku 1972, kiedy w związku z przekształceniem PIPS w Wyższą Szkołę Pedagogiki Specjalnej zlikwidowano Poradnię Ortofoniczną. Zajęcia z osobami z zaburzeniami mowy prowadzono w Laboratorium Logopedycznym,
- lata 1993–2009 działalność Poradni Logopedycznej w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej, która oprócz spełniania funkcji usługowej była miejscem badań naukowych pracowników powołanego w 1989 roku Zakładu Logopedii oraz ćwiczeń praktycznych studentów nowo otwartej w tej uczelni specjalności logopedia (do tego wątku powracamy w dalszej części artykułu).

W pierwszym okresie przyjmowano na zajęcia logopedyczne dorosłych oraz dzieci w wieku szkolnym.

Kolejnymi kierownikami Poradni, którzy wywodzili się z Instytutu Głuchoniemych w Warszawie, byli: dr Władysław Jarecki (1921–1929) – ówczesny dyrektor Instytutu; Jan Sapiejewski (1930–1935) – nauczyciel głuchych; Eugeniusz Faliński (1936–1939) – pedagog posiadający wykształcenie fonetyczne. Pracownicy Poradni prowadzili jednocześnie działalność dydaktyczną – kształcili studentów, oraz praktyczną – prowadzili zajęcia z osobami z zaburzeniami słuchu i mowy [Janeczko, 1972; 1992].

Według sprawozdania kierownika w roku szkolnym 1923/24 zgłosiły się na ćwiczenia 43 osoby [Grzegorzewska, 1924: 19].

Druga wojna światowa przerwała działalność PIPS-u oraz Poradni Ortofonicznej.

W latach powojennych PIPS zaczął kształcić studentów już od maja 1945 roku. Poradnię Ortofoniczną reaktywował 15 lutego 1946 r. dr Franciszek Popiół (1903–1980) – absolwent PIPS. Kierował nią, przyjmował osoby z zaburzeniami mowy oraz prowadził wykłady i ćwiczenia praktyczne w formie hospitacji dla studentów PIPS-u do roku 1970. Do Poradni zgłaszało się wiele osób.

Do kwietnia bieżącego roku udzielono 850 porad dorosłym, młodzieży i rodzicom małych dzieci [Popiół, 1946: 105].

W latach 1948–54 przyjmowała pacjentów także Wilhelmina Ślesińska. W drugim okresie działalności Poradni Ortofonicznej (od 1946 r. do momentu jej zlikwidowania) przyjęto 9770 osób [Janeczko, 1972: 263].

PIPS rozszerzał swoje zadania dydaktyczne w zakresie logopedii. Organizowano w tej zawodowej uczelni wykłady z logopedii również dla słuchaczy innych szkół kształcących nauczycieli.

Były także realizowane ćwiczenia dla nauczycieli w zakresie właściwej techniki mówienia oraz nastawienia głosu, co jak na tamte czasy należy uznać za działalność nowatorską [Emiluta-Rozya, 2016: 40].

W latach 1952–1956 zorganizowano w PIPS kilka kursów z zakresu logopedii dla nauczycieli szkół ogólnodostępnych i specjalnych, dających uprawnienia do prowadzenia terapii logopedycznej w poradniach i w placówkach oświatowych. Kolejny kurs (także pod kierownictwem dra Popioła) trwał od października 1961 roku do grudnia 1962, obejmował 320 godzin wykładów i ćwiczeń [por. Demelowa, 1965; Popiół, 1966]. Łącznie kursy ukończyło 57 osób [Janeczko, 1992].

Wzrost zadań dydaktycznych oraz stale powiększająca się liczba zgłaszających się osób z zaburzeniami mowy spowodowały konieczność zatrudniania nowych pracowników w Poradni Ortofonicznej. Wśród nich od 1955 r. znalazła się Maria Janeczko (z d. Nowińska), absolwentka polonistyki UW, zainteresowana już od czasów studiów problematyką mowy i jej zaburzeń. Ukończyła w 1973 r. Podyplomowe Studia Logopedii w Lublinie pod kierownictwem prof. L. Kaczmarka. Napisała pracę dyplomową *Postępowanie logopedyczne w różnych przypadkach jąkania* [Emiluta-Rozya, 2016: 41–42].

M. Janeczko specjalizowała się w terapii osób jękających się. Prowadziła zajęcia z pacjentami oraz kształciła w zakresie jąkania i zaburzeń wymowy zarówno słuchaczy logopedii na powstałym w Uniwersytecie Warszawskim Podyplomowym Studium Ortofonii Szkolnej, jak i praktyków logopedów, organizując dla nich bezpłatne szkolenia. Mgr Marię Janeczko pamięta wciąż wielu logopedów z długoletnim stażem pracy.

Można było się z Nią dzielić swoimi wątpliwościami, o wszystko pytać i dyskutować. Zawsze uczciwie podchodziła do każdego problemu. W Jej obecności my wszyscy, młodszy, stale się uczący, czuliśmy się bezpiecznie [Emiluta-Rozya, Przybysz-Piwko, Mierzejewska, 1998: 11].

Gdy w roku 1972 PIPS przekształcono z uczelni zawodowej w Wyższą Szkołę Pedagogiki Specjalnej (WSPS) im. Marii Grzegorzewskiej¹ (uczelnia uzyskała uprawnienia akademickie i zaczęła kształcić studentów na poziomie magisterskim) „działalność usługowa Poradni została znacznie ograniczona, [...] stała się częścią Pracowni Technicznych Środków Nauczania i Diagnostyki Dzieci Głuchych i Logopedii” [Janeczko, 1972: 265].

¹ „Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej rozporządzeniem Rady Ministrów z 18 maja 1970 roku otrzymał status wyższej szkoły nauczycielskiej” [Poznański, 1992: 32].

Nie zaprzestano jednak pracy na rzecz osób potrzebujących pomocy logopedycznej. Janeczko nadal prowadziła zajęcia, czyniąc to poza swoimi obowiązkami (z formalnego punktu widzenia była nauczycielem akademickim) w ramach Laboratorium Logopedycznego. Równolegle doc. dr hab. B. Wierzchowska – ówczesnie pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Warszawskiego (i jej doktoranci, m.in. H.M. Sieńkowska) w ramach Pracowni Technicznych Środków Nauczania i Diagnostyki Dzieci Głuchych prowadziła zajęcia z dziećmi z zaburzonym słuchem. Realizowała także na specjalności surdopedagogika wykłady z fonetyki, które w latach 1974–76 przejęła dr Irena Styczek [...] [Emiluta-Rozya, 2016: 41].

Władze uczelni doceniały wagę zagadnień językowych (dotyczących normy i patologii) jako wiedzy niezbędnej w kształceniu pedagogów specjalnych, szczególnie surdopedagogów. Oprócz fonetyki (łącznie na I i II roku realizowano 90 godzin) prowadzono wykłady z wiedzy o języku polskim (60 godzin) oraz z logopedii (60 godzin).

4. Środowisko logopedyczne Warszawy w latach 60. i 70. XX wieku. Podyplomowe Studium Ortofonii Szkolnej (PSOS) w Uniwersytecie Warszawskim

Pierwsi warszawscy logopedzi praktycy byli absolwentami filologii polskiej UW (uczniami prof. W. Doroszewskiego, prof. H. Konecznej i prof. S. Skorupki) lub PIPS (uczniami głównie dra F. Popioła). Początkowo kończyli kursy logopedyczne organizowane w PIPS [Demelowa, 1965; Janeczko, 1992] lub w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.² Potem stawali się absolwentami pierwszych w Polsce podyplomowych studiów logopedycznych (w UMCS od 1970 roku, a więc uczniami prof. L. Kaczmarka i w UW od 1974 roku). Wśród nich byli m.in.: M. Janeczko, G. Demelowa, M. Mucowa, D. Antos, E. Wójciuk (Stecko, później pracownik naukowy UW i Centrum Zdrowia Dziecka (CZDz), autorka wielu ważnych publikacji logopedycznych), A. Kowalska (dialektolog, slawistka, logopeda, później pracownik naukowy UW) i W. Kłopotka.

Na zapis w historii logopedii warszawskiej zasługuje na pewno działalność na rzecz dzieci z zaburzeniami mowy Ortofonicznej Centralnej Poradni Międzyszkolnej w Warszawie, w której w latach 50-tych pracowała I. Styczek (później była to Stołeczna Przychodnia Higieny Szkolnej przy ul. Hożej 88), oraz Poradni Logopedycznej Wojewódzkiej Przychodni Higieny Szkolnej, Dom Chłopa (przy Pl. Powstańców Warszawy 1). W przychodniach tych w latach 60. XX wieku

² Kurs ten (liczący 60 godzin) zorganizowano w 1961 roku dla nauczycieli szkół podstawowych i specjalnych, lekarzy szkolnych oraz pracowników Poradni Zdrowia Psychicznego i Poradni Foniatrycznych. Inicjatorem kursu był doc. dr L. Kaczmarek [Wojciechowski, 1962].

pracowały: D. Antos, G. Demel, H. Grzelachowska – specjalizująca się m.in. w logopedii artystycznej oraz w usuwaniu trudności w czytaniu i pisaniu, autorka wielu logopedycznych pomocy dydaktycznych, Z. Iglicka, a w latach 70. B. Sawa – psycholog, pracownik naukowy UW. Zajęcia logopedyczne w innych ośrodkach prowadziły: E. Morkowska – specjalizująca się m.in. w pracy z dziećmi z rozszczepem; P. Atys, G. Skrzynecka, R. Szymańska (pracownik Instytutu Matki i Dziecka), D. Emiluta-Roza – wówczas pracownik Instytutu Matki i Dziecka; w latach późniejszych B. Wiśniewska – pracownik CZDz.

W roku 1974³ zostało utworzone w Uniwersytecie Warszawskim, dzięki staraniom dr Ireny Styczek, i wsparciu dyrekcji ówczesnego Instytutu Filologii Polskiej UW, zwłaszcza zastępcy dyrektora IFP, prof. Mieczysława Szymczaka, i kierownika Zakładu Fonetyki, prof. Stanisława Skorupki.

W *Zarządzeniu Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki* z dn. 27 października 1973 r. określono m.in., że zadaniem Studium jest przygotowanie pedagogów-ortofonistów do pracy nad doskonaleniem wymowy uczniów, usuwaniem wad wymowy, usuwaniem dysgrafii, dysleksji, nauka ma trwać dwa semestry, być prowadzona systemem studiów zaocznych według planu studiów i ramowych programów nauczania zatwierdzonych przez Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki.

Studium było częścią składową Zakładu Fonetyki, którym kierował – jak o tym była mowa – prof. Stanisław Skorupka, kierownikiem zaś Studium została dr Irena Styczek.

W programie dwusemestralnego Studium znalazły się następujące przedmioty: – fonetyka z elementami gramatyki opisowej, – rozwój mowy dziecka, – kultura żywego słowa, – wybrane zagadnienia z psychologii dziecka, – anatomia i fizjologia aparatu mowy z uwzględnieniem typów zaburzeń mowy, – neurologia i psychiatria dziecięca, – elementy pedagogiki specjalnej, – wady wymowy u dzieci szkolnych i zasady reedukacji, – elementy logopedii, – wybrane zagadnienia z psychologii klinicznej z uwzględnieniem dysleksji, dysgrafii oraz zaburzeń mowy o podłożu organicznym, – zaburzenia głosu u dzieci i zapobieganie ich powstawaniu, oraz – zajęcia praktyczne. W sumie program obejmował 180 godzin zajęć, w tym 64 godziny zajęć praktycznych w postaci hospitacji lekcji. Autorami programu byli dr Irena Styczek, prof. Stanisław Skorupka i mgr Elżbieta Stecko.

Jak widać program Studium obejmował zagadnienia nie tylko z zakresu ortofonii. Można by go uznać *de facto* za minimum programowe studiów logopedycznych.

³ Formalnie studium pod nazwą Podyplomowe Studium Ortofonii Szkolnej powstało w 1973 roku na podstawie zarządzenia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 27.10.1973 r., nr 149/Org/73/SU-5-014-62/73/. W dokumencie tym określono miejsce Studium w strukturze organizacyjnej UW, zadania oraz organizację [Dz.U. z 1973 r. Nr 32, poz. 191].

Pierwszymi słuchaczami Studium byli absolwenci studiów pedagogicznych. Większość miała za sobą praktykę w ośrodkach rehabilitacyjnych. Zajęcia prowadzili m.in.: dr Stefania Zielińska – ordynator Oddziału Rehabilitacji Neurologicznej w Konstancinie, prof. dr Lidia Wołoszyn z Instytutu Psychologii UW, dr Irena Styczek z Instytutu Filologii Polskiej UW, dr Maria Chmura-Klektowa z IFP UW, doc. dr hab. Halina Mystkowska z Instytutu Badań Pedagogicznych, mgr inż. Grzegorz Kiełczowski (brak informacji o afiliacji) oraz mgr Elżbieta Wójciuk (Stecko) z IFP UW.

Zajęcia były prowadzone przeważnie w formie konwersatoriów i ćwiczeń. Z niesygnowanej notatki, która zapewne stanowiła podstawę informacji przedstawionej przez kierownika Studium słuchaczom, dowiadujemy się, że ponieważ zagadnienia prezentowane w czasie zajęć są na ogół znane słuchaczom, to właśnie te formy zajęć umożliwią wymianę doświadczeń własnych i przedyskutowanie trudniejszych problemów z zakresu logopedii (sic!).

Od początku utworzenia PSOS władze Instytutu Filologii Polskiej UW starały się o wydłużenie studiów do trzech semestrów. Starania te zakończyły się powodzeniem i w 1975 roku zostało powołane Podyplomowe Studium Logopedyczne, którym do 1977 kierowała dr I. Styczek.

Do tego wątku powrócimy jeszcze w części poświęconej studiom logopedycznym na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

5. Koło Absolwentów Podyplomowego Studium Logopedycznego UW

Pierwsi absolwenci Podyplomowego Studium Logopedycznego utworzyli Koło Absolwentów Podyplomowego Studium Logopedycznego (KAPSLog) UW. O wydarzeniu tym tak piszą Maria Przybysz-Piwko i Elżbieta Stecko:

Godny podkreślenia jest fakt spontanicznego, oddolnego zorganizowania się absolwentów studium [Podyplomowego Studium Logopedycznego w Uniwersytecie Warszawskim – wtrącenie: D.E.-R. i J.P.-P.] w Koło Absolwentów PSLog (KAPSLog), którego celem było utrzymywanie kontaktów z uczelnią, ze Studium i ze sobą. Absolwenci [...] wyrazili potrzebę ciągłego uczenia się, doskonalenia i doskonalenia swojego warsztatu pracy. O opiekę naukową poproszono prof. H. Mierzejewską. [...] Zjazd założycielski odbył się w Ujsołach 6–7 października 1979 r. (Zjazd Absolwentów PSLog UW). Koło Absolwentów dało początek Sekcji Logopedycznej TKJ, organizatorowi i współorganizatorowi wielu konferencji popularno-naukowych [Przybysz-Piwkowska, Stecko, 1996: 157–158].

Członkami założycielami KAPSLog-u byli: Paulina Atys, Jacek Asperski (potem wieloletni przewodniczący Sekcji Logopedycznej Towarzystwa Kultury Języka), Henryk Talik, Maria Nowak-Czerwińska, Romuald Ponczek.

6. Działalność Ogólnopolskiego Kolegium Logopedycznego

Logopedia warszawska współtworzyła logopedię polską. Nieliczne na przełomie lat 80. i 90. logopedyczne ośrodki naukowo-dydaktyczne w Lublinie, Warszawie, Gdańsku i Krakowie dążyły do współpracy, szczególnie zależało wszystkim na uregulowaniu statusu zawodu logopedy oraz utrzymywaniu wysokiego poziomu kształcenia logopedów w Polsce. Sprawy te stały się głównym celem powołania – z inicjatywy prof. L. Kaczmarka i prof. S. Grabiasa – w 1991 r. Ogólnopolskiego Kolegium Logopedycznego.

W skład Kolegium weszli kierownicy zakładów i placówek prowadzących studia logopedyczne oraz przedstawiciele środowisk logopedycznych w następującym składzie: prof. L. Kaczmarek, mgr D. Emiluta-Rozya, prof. S. Grabias, mgr Z.M. Kurkowski, prof. H. Mierzejewska, mgr S. Milewski, prof. J. Ożdżyński, dr M. Przybysz-Piwkova, prof. B. Rocławski, doc. J. Wójtowiczowa, prof. M. Zarębina.[...] Ukształtowane w ten sposób Kolegium jest bytem społecznym, podejmie i będzie prowadziło ogólnopolską dyskusję w sprawach dla logopedii najważniejszych [Kurkowski, 1991: 103].

Pierwszym przewodniczącym został S. Grabias, kolejnymi byli H. Mierzejewska i M. Przybysz-Piwko.

Skład członków Kolegium zmieniał się w miarę, jak powiększała się liczba ośrodków akademickich prowadzących studia logopedyczne. Niestety, ponieważ Kolegium nie miało osobowości prawnej, a partykularne interesy, zwłaszcza małych uczelni zawodowych, które nie zawsze były zainteresowane prowadzeniem studiów logopedycznych zgodnie z wypracowanymi przez Kolegium standardami, jego wpływ m.in. na realizację minimum programowego, słabł. W najlepszym jednak okresie działalności Kolegium, dzięki determinacji osób wchodzących w jego skład (szczególną aktywnością odznaczały się prof. H. Mierzejewska i dr M. Przybysz-Piwko; wielki też udział w powodzeniu tej i wielu podejmowanych inicjatyw miał mgr R. Ponczek – logopeda i urzędnik w Ministerstwie Edukacji Narodowej) doprowadzono – ostatecznie w 1996 r. – do wpisania zawodu logopedy do rejestru zawodów i opracowano standardy kształcenia logopedycznego w Polsce.

7. Kształcenie logopedyczne w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej (WSPS) im. Marii Grzegorzewskiej

Bezpośrednią motywacją do powołania 5-letnich studiów logopedycznych w WSPS było podjęcie działań ogólnopolskiego środowiska logopedycznego w celu sformalizowania pracy logopedów. W rejestrze zawodów nie widniał wciąż zawód logopedy, chociaż, o czym pisaliśmy wcześniej, była już niemała grupa absolwentów lubelskich i warszawskich podyplomowych studiów logope-

dycznych. Warunkiem rejestracji naszego zawodu, zgłoszonym przez Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych, było zaistnienie w ofercie szkolnictwa wyższego dziennych pełnych studiów logopedycznych.

Za początek starań o powołanie 5-letnich studiów logopedycznych można uznać spotkanie zainicjowane przez prof. Szymczaka (ówczesnego dyrektora Instytutu Języka Polskiego UW i prezesa Towarzystwa Kultury Języka), na które zaproszono przedstawicieli Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwa Pracy i Spraw Socjalnych, aby przedyskutować i ustalić sposoby rozwiązania problemów zawodowych logopedów [Mierzejewska, 1996]. W spotkaniu tym uczestniczyli członkowie zarządu Sekcji Logopedycznej TKJ, m.in. H. Talik, P. Atys, R. Ponczek, oraz zaproszony gość, twórca Polskiego Towarzystwa Logopedycznego i czasopisma „Logopedia. Zagadnienia kultury żywego słowa” – prof. L. Kaczmarek.

Wyrosło więc przed środowiskiem warszawskim poważne zadanie. Zarząd Sekcji nie ugiął się pod jego ciężarem, chociaż upływał czas trudny, niesprzyjający. Wsparcia, pełnego zrozumienia i życzliwości udzielił nowy – po śmierci prof. M. Szymczaka – prezes TKJ prof. S. Skorupka, dla którego z wiedzą fonetyczną wiązała się powinność służenia logopedii. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego jako teren pod „budowę” placówki poleciło Wyższą Szkołę Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. Był już rok 1987. Udaliśmy się na Szcześliwicką: prezes TKJ prof. S. Skorupka, sekretarz Zarządu Sekcji Logopedycznej TKJ R. Ponczek i ja [H. Mierzejewska – wtrącenie: D.E.-R., J.P.-P.] – wiceprezes TKJ i z ramienia Zarządu TKJ opiekun Sekcji. Ówczesny rektor WSPS prof. Karol Poznański, gospodarz skąpego, szkolnego, przepełnionego budynku, przyjął naszą propozycję uruchomienia w Uczelni pięcioletnich studiów logopedycznych chętnie i z największą gotowością udzielenia pomocy organizacyjnej. Potraktował nasze zgłoszenie się jako zapowiedź rozszerzenia, wzbogacenia kierowanej przez siebie Uczelni. [...] Z naszym przybyciem ożywał bowiem tradycyjny nurt zainteresowań i działań tej Uczelni – w zakresie logopedii [Mierzejewska, 1996: 138].

Prof. Halina Mierzejewska była absolwentką filologii polskiej UW i afazjologiem. Jej praca doktorska (napisana pod kierunkiem prof. W. Doroszewskiego) *Zaburzenia polskiego systemu fonetycznego w niektórych wypadkach afazji* (1971) zainicjowała językoznawcze badania empiryczne zaburzeń mowy u dorosłych, spowodowanych uszkodzeniami mózgu. Praca habilitacyjna *Afazyjna dezintegracja fonetycznej postaci wyrazów* (1977) była kontynuacją jej głównych zainteresowań.⁴ Wcześniej (w 1963 r.) Mierzejewska odbywała staże naukowe u twórcy neuropsychologii, prof. Aleksandra Łurii (w Moskwie), i u prof. W.K. Orfinskiej (w Leningradzie, obecnie: Sankt Petersburg). Pracowała jako terapeuta mowy w Oddziale Rehabilitacji Neurologicznej Akademii Medycznej w Konstanci-

⁴ Wykaz najważniejszych prac prof. H. Mierzejewskiej zawarty jest w „Poradniku Językowym” 2004, z. 1.

nie (w latach 1964–69), później w Wojewódzkim Szpitalu im. W. Orłowskiego w Warszawie (1973–74). Utrzymywała kontakty naukowe z badaczami afazji w Berlinie, Getyndze, Sofii, Bukareszcie, Wiedniu, Paryżu i Rennes. Współpracowała z prof. Mariuszem Maruszewskim (neuropsychologiem doceniającym udział językoznawców w badaniach nad afazją) i z prof. Jerzym Konorskim (neurofizjologiem). Badania Mechanizmów Mowy w PAN i kierowała nią (1969–1992) [Emiluta-Rozya, 2016].

Pierwsze stacjonarne pięcioletnie studia na specjalności logopedia na kierunku pedagogika specjalna powołano w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej 1 października 1989 roku. W tworzeniu pierwszego programu tych studiów, które miały rozpoczynać się w 2. semestrze I roku studiów, brali udział pod przewodnictwem H. Mierzejewskiej etatowi nauczyciele akademicy WSPS: M. Janeczko, R. Szymańska, D. Emiluta-Rozya, oraz członkowie Sekcji Logopedycznej TKJ: M. Przybysz-Piwko, P. Atys, B. Wiśniewska. Pierwszym kierownikiem Zakładu Logopedii została w 1989 r. prof. dr hab. Halina Mierzejewska, która pełniła tę funkcję do 1992 (do chwili osiągnięcia wieku emerytalnego). Prof. Mierzejewska podkreślała ponadczasową wartość poglądów J. Baudouina de Courtenay i W. Doroszewskiego na naturę elementarnych struktur językowych w normie, i – co dla jej współpracowników było szczególnie ważne – ukazywała zawarte w nich podstawy interpretacji istoty zaburzeń mowy o zróżnicowanych patomechanizmach, dzięki czemu ożyła teoria *fonemu* jako psychicznego/mózgowego wzorca dźwięku mowy. H. Mierzejewska nawiązywała także do teorii neuropsychologicznych i neurofizjologicznych A. Łurii oraz J. Konorskiego w wyjaśnianiu różnorodnych trudności w mowie.

Pierwszymi pracownikami Zakładu Logopedii w WSPS, oprócz wymienionych wyżej pracowników etatowych WSPS, były: mgr Magdalena Sławińska, mgr Małgorzata Golanowska (od 1991 r.) oraz dr Bożena Strachalska (od 1992). Dzięki pełnemu zrozumieniu przez ówczesnego rektora WSPS, prof. K. Poznańskiego, istoty i potrzeb kształcenia przyszłych logopedów w realizacji programu studiów logopedycznych w WSPS zajęcia dydaktyczne (w niepełnym wymiarze zatrudnienia) prowadzili nauczyciele akademicy z Uniwersytetu Warszawskiego i Akademii Medycznej (obecnie: Warszawski Uniwersytet Medyczny (WUM)) w Warszawie: – językoznawcy, m.in.: prof. J. Sambor, prof. H. Satkiewicz, prof. B. Falińska, doc. E. Kozarzewska, dr M. Przybysz-Piwko; psychologowie: prof. M. Kościelska i prof. M. Kielar-Turska (UJ); lekarze, m.in.: prof. Maria Góralówna, dr M. Borkowska, dr A. Traczyńska, dr B. Siemińska-Piekarczyk, dr A. Hortis-Dzierzbicka.

Program studiów na specjalności logopedia (realizowany – przypomnijmy – na kierunku pedagogika specjalna) w WSPS, a potem w Akademii Pedagogiki Specjalnej (APS) – do zmiany nazwy uczelni doszło w 2000 r. – nie uległ zasadniczej zmianie, mimo różnych zmian liczby godzin (godziny te były w programie

studiów zmniejszane, po latach je przywracano). Program I i II roku studiów zawierał treści ujęte w dwa podstawowe bloki: nauk medycznych (neurologia, audiologia, ortodoncja, pediatria i psychiatria – obecnie dwa ostatnie przedmioty już nie są realizowane) oraz wiedzy o języku, psychologii i pedagogiki. Następnie – od III roku studiów – narastała wiedza logopedyczna, poczynając od dyslalii poprzez zaburzenia mowy o charakterze obwodowym, zaburzenia mowy pochodzenia mózgowego, trudności w przyswojeniu języka w piśmie, a kończąc na diagnozowaniu logopedycznym, które podsumowywało opanowaną przez studentów teorię i umiejętności specjalistyczne.

Udało się też – pisała Halina Mierzejewska [1996: 144] – po długich staraniach otworzyć od 1 września 1993 roku, postulowaną od początku studiów, niezbędną dla praktycznej pracy ze studentami, pełniącą funkcję laboratorium Poradnię Logopedyczną.

Poradnia ta prowadziła działalność terapeutyczną zarówno dla dzieci (w każdym wieku) z rozwojowymi zaburzeniami mowy, jak i dla osób dorosłych (z afazją, dyzartrią i jękaniami).

Miejscem poradni, dzięki otwartości i życzliwości ówczesnej Dyrektorki tego Przedszkola – Danuty Suskiej, stało się Przedszkole Państwowe nr 100, przy ul. Częstochowskiej 16/18. Do dziś ściśle współpracując z nami utrzymuje obecna Dyrektorka Przedszkola – Joanna Dorosławska. Dysponowaliśmy 4 i ½ etatami dla logopedów. Kierownikiem Poradni Logopedycznej WSPS została Danuta Emiluta-Rozya. Pracowali w niej (w różnych latach): Magdalena Sławińska, Małgorzata Prokopowicz, Stanisław Grotecki (przyjmował pacjentów z afazją), Anna Tomaszyczka-Bakun, Halina Katner (Nowakowska), Marlena Kurowska, Bożena Strachalska (prowadziła przez kilkanaście lat na zasadzie wolontariatu zajęcia z pacjentami z afazją – nie była nigdy etatowym pracownikiem Poradni), Joanna Kwasiborska, Olga Jauer-Niworowska (także prowadziła przez kilka lat zajęcia z pacjentami z dyzartrią – na zasadzie wolontariatu) [Emiluta-Rozya, 2016: 44–45].

Poradnia istniała przez blisko 16 lat. Do jej zamknięcia doprowadziły zmiany administracyjne m.st. Warszawy. Uczelnia oraz nowe kierownictwo Biura Edukacji nie znalazły środków na jej dalsze finansowanie.

W latach 90. rozrastał się powoli Zakład Logopedii. Warunkiem zatrudnienia w zespole logopedów była praktyka w tym zawodzie. Przyjęto zasadę, iż kształcenie studentów powinno odbywać się w oparciu o gruntowną wiedzę wykładowców, warsztat ich własnych doświadczeń, uzyskiwanych w bezpośrednim kontakcie z pacjentami, oraz realizowane przez nich badania naukowe, prowadzące do specjalizacji w wybranych formach patologii mowy.

Kierownikami Zakładu Logopedii w WSPS (APS) byli – po przejściu prof. H. Mierzejewskiej na emeryturę – dr Danuta Emiluta-Rozya (w latach 1992–1994), prof. Bronisław Rocławski (w latach 1994–2003) oraz

prof. Józef Porayski-Pomsta (2003–2008 – jednocześnie profesor Uniwersytetu Warszawskiego).

Ważną rolę dla rozwoju logopedii w WSPS/APS odegrał prof. Bronisław Roślowski, dzięki któremu uruchomiono – od 1 października 1999 – specjalność logopedia na 5-letnich zaocznych studiach magisterskich. Prof. B. Roślowski był także inicjatorem powołania przy Zakładzie Logopedii (przy ul. Spiskiej 16) Laboratorium Zaburzeń Mowy, Czytania i Pisania, w którym młodzi asystenci prowadzili przez 2 lata (w ramach wolontariatu) zajęcia logopedyczne z dziećmi i dorosłymi. Prof. B. Roślowski otworzył też w WSPS Podyplomowe Studia Logopedii i Glottodydaktyki oraz – mające kilka edycji – Podyplomowe Studia Neurologopedii.

W 2008 roku został zlikwidowany Zakład Logopedii i utworzono Pracownię Logopedii, której kierownikiem została dr Danuta Emiluta-Rozya. W 2015 roku został utworzony Zakład Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej, w której skład weszła Pracownia Logopedii. Zakładem LiLE kieruje dr hab. prof. APS Sławomir Śniatkowski, Pracownią – dr Danuta Emiluta-Rozya.

Kadra naukowo-dydaktyczna Zakładu Logopedii APS (wcześniej WSPS) ulegała na przestrzeni tych wielu lat zmianom. Pracownicy odchodzili i przybywali też nowi, młodzi specjaliści. Trudno jest w naszym artykule pokazać wszystkich, którzy w nim pracowali. Podobnie nie sposób zaprezentować tu szczegółowy zakres prowadzonych w Zakładzie badań naukowych. Podajemy więc jedynie wybrane obszary działalności naukowej realizowane przez poszczególne osoby oraz niektóre efekty ich pracy. Były więc prowadzone badania nad:

- charakterystyką i diagnozą różnicową zaburzeń mowy, terminologią logopedyczną, typologią zaburzeń mowy (uwzględniające analizę materiału językowego zebranego u pacjentów z różnymi zaburzeniami mowy w zestawieniu z wielorakimi patomechanizmami), czego efektem było *Zestawienie form zaburzeń mowy* (pierwsza jego wersja – H. Mierzejewska i D. Emiluta-Rozya „Audiofonologia” t. X, 1997, oraz modyfikacja tego zestawienia – D. Emiluta-Rozya, [w:] Porayski-Pomsta J. (red.) „Diagnoza i terapia w logopedii”, Warszawa 2008 (przedruk: D. Emiluta-Rozya, *Formy zaburzeń mowy*, [w:] Grabias S., Kurkowski M., (red.), „Logopedia. Teoria zaburzeń mowy”, Lublin, 2012); prace nad wyodrębnianiem form zaburzonego i opóźnionego rozwoju mowy – D. Emiluta-Rozya, „Poradnik Językowy”, nr 7, 2007; nad etiologiczną klasyfikacją dyslalii – D. Emiluta-Rozya, *Dyslalia – w teorii logopedycznej i praktyce pedagogicznej*, [w:] Bałachowicz J., Frycie S. (red.), „Język, literatura, komunikacja,” Warszawa, 2006; wczesną diagnostyką spektrum autyzmu – J. Kwasiborska-Dudek, redakcja naukowa podręcznika

Rogers S.J., Dawson G., *Early Start Denver Model dla małych dzieci z autyzmem. Wspieranie komunikacji, uczenia się i rozwoju społecznego*, 2015; charakterystyką różnych zaburzeń mowy pochodzenia mózgowego u dzieci i dorosłych: – M. Kurowska, *Umiejetność tworzenia opisu i opowiadania przez dzieci z dysfunkcjami ośrodkowego układu nerwowego*, „Poradnik Językowy”, z. 8, 2009; – O. Jauer-Niworowska, J. Kwasi-borska, *Dyzzartria. Wskazówki do diagnozy różnicowej poszczególnych typów dyzzartrii*, Gliwice, 2009; – B. Strachalska, O. Jauer-Niworowska, *Variability in the production of syllables and words in patients with aphasia and in patients with dysarthria*, „Acta Neuropsychologica”, nr 4, 2013;

- narzędziami badania logopedycznego: D. Emiluta-Rozya, H. Mierze-jewska, P. Atys *Badania przesiewowe do wykrywania zaburzeń mowy u dzieci 2-, 4- i 6-letnich*, Warszawa, 2004; D. Emiluta-Rozya, *Cało-ściowe badanie logopedyczne*, Warszawa, 2013, O. Jauer-Niworowska, *Dyzzartria nabyta. Diagnoza logopedyczna i terapia osób dorosłych*, War-szawa, 2009; J. Porayski-Pomsta, J. Kwasi-borska-Dudek, O. Jauer-Ni-worowska, D. Lipiec, M. Golanowska, I. Więcek-Poborczyk, A. Mali-nowska, *Znaki fonetyczne do zapisu poprawnych i zdeformowanych realizacji fonemów*, Warszawa, 2013; D. Lipiec, *Karta wywiadu badania logopedycznego osób po laryngektomii całkowitej*, [w:] Kurowska M., Wolańska E., (red.) „Metody i narzędzia diagnostyczne w logopedii”, Warszawa, 2015;
- opracowywaniem metod i narzędzi terapii logopedycznej: B. Strachalska, *Ćwiczenia usprawniające aktualizację wyrazów w mowie osób z afazją*, Warszawa, 2009; J. Żulewska, M. Nowis-Zalewska, *Ćwiczenia dla osób z afazją*, Gdańsk, 2016; M. Golanowska, D. Lipiec, A. Sienniak, J. Kwasi-borska, D. Emiluta-Rozya, *Wybrane zagadnienia logopedyczne. Część III. ś, ź, ć, dź*, Gliwice, 2011; Kwasi-borska-Dudek J., *The Early Start Denver Model (ESDM) jako przykład jednej z rekomendowanych metod terapeutycznych w ASD*, [w:] Rozetti A., Rybakowski F., (red.) *Spektrum autyzmu – neurorozwojowe zaburzenia współwystępujące*, Krajowe Towarzystwo Autyzmu, Łódź-Warszawa, 2015; G. Lorens, A. Karwowska, I. Wię-cek-Poborczyk, *GORA – Gesty Wspomagające Ruchy Artykulatorów*, Gdańsk, 2017; D. Emiluta-Rozya, *Programowanie terapii na podstawie wyników badania logopedycznego*, „Studia Pragmalingwistyczne”, t. VIII, 2015; K.I. Bieńkowska i współautorzy, *Wybrane Problemy Wsparcia Wczesnorozwojowego i Edukacji Dzieci i Młodzieży z Wadą Słuchu*, Rzeszów, 2016; A. Woźniak i współ., *Podstawy rehabilitacji zabu-rzeń słuchu i głuchoty u dzieci i dorosłych*, [w:] Janczewski G., „Oto-

rynolaryngologia praktyczna. Podręcznik dla studentów i lekarzy”, t. I, Gdańsk, 2005;

- wsparciem rodzin dzieci z zaburzeniami mowy: K.I. Bieńkowska, A. Woźniak, *Language behaviours in children with hearing impairment vs. the social functioning of their mother-comparative surveys*, „New Educational Review”, vol. 46, nr 4, 2016; D. Lipiec, A. Mężyk, *Strategie i zasady wychowania dwujęzycznego w świadomości rodziców*, [w:] Myszk A., Bieńkowska K.I., Marczykowska I. (red.) „Głos–Język–Komunikacja”, t. IV, Rzeszów 2017; Ł. Kowalczyk, *Strategie rodzinne w terapii jąkania wczesnodziecięcego*, [w:] Dudzińska I. (red.), „Życie z zacięciem. Integralny przewodnik po jąkanii”, Kraków 2017;
- normą językową – I. Więcek-Poborczyk, *Normy wymawianiowe polszczyzny a wariantywność wymowy*, Warszawa, 2014.

Obecnie w APS specjalność logopedia prowadzona jest w formie studiów stacjonarnych i niestacjonarnych I i II stopnia (jest to kontynuacja kształcenia licencjackiego w zakresie logopedii) oraz na Podyplomowych Studiach Logopedii, powołanych w 2002 roku i kierowanych przez dr D. Emilutę-Rozyę. Na PSLog realizuje się 805 godzin.

Program specjalności logopedia musiał ulec zmianie po wprowadzeniu w Polsce „bolońskiego systemu” kształcenia, ale jego profil i zasada stopniowego wprowadzania treści kształcenia nie uległa zasadniczej zmianie. Dwustopniowość kształcenia spowodowała konieczność podzielenia przedmiotów specjalistycznych na podstawy poszczególnych form patologii, np. „Podstawy neurologopedii – dyszartria”, realizowane na studiach licencjackich oraz na ich kontynuację i rozszerzenie na studiach magisterskich w postaci np. „Diagnoza i terapia osób z dyszartrią”. Tym samym przedmioty podsumowujące uzyskanie pełnych kwalifikacji do wykonywania zawodu polegające na diagnozowaniu są prowadzone w formie dwustopniowej: jako diagnozowanie w zakresie podstawowym: w dyslaliach, opóźnionym rozwoju mowy i zaburzeniach o jednoznacznym patomechanizmie, oraz w postaci rozszerzonej, prowadzonej w przypadkach złożonych patologii językowego porozumiewania się. Łączna liczba godzin na specjalności logopedia na studiach stacjonarnych I i II stopnia jest bliska tej, która była w roku akademickim 1989/90: 1695 godzin oraz 260 godzin praktyk. Zajęcia praktyczne dla studentów logopedii w APS są prowadzone w różnych placówkach medycznych i oświatowych, dzięki współpracy naukowej i usługowej pracowników Zakładu Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej z logopedami z tych ośrodków, którzy często są absolwentami APS. Młodzi logopedzi z APS współpracują także z Pozaszkolną Placówką Specjalistyczną, której dyrektorem jest dr hab., prof. APS J. Rola, psycholog. PPS działa przy Fundacji Pomocy Ludziom Niepełnosprawnym.

8. Studia logopedyczne na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego

8.1. Wprowadzenie

Uniwersytet Warszawski – pisaliśmy o tym wcześniej – nie tylko wiele wniósł do badań nad ontogenezą (embriologią) i patologią mowy, ale też miał w swoim gronie uczonych tej miary, co Jan Baudouin de Courtenay, o którym śmiało można dzisiaj powiedzieć, że utworzył nowe kierunki badań nad mową, oraz Tytus Benni – twórca fonetyki eksperymentalnej w Polsce.

Uczniem i w pewnym zakresie kontynuatorem dzieła Baudouina był Witold Doroszewski. Spośród wielu dokonań naukowych Doroszewskiego należy przypomnieć, że był on inicjatorem badań nad neurofizjologicznymi podstawami rozwoju języka i błędów językowych i z tej perspektywy analizował błędy wymowy oraz błędy w zakresie użycia form i znaczeń wyrazów (*Fizjologiczny mechanizm błędów językowych*, 1950) [por. Porayski-Pomsta, 2016b]. Witold Doroszewski – nie tylko jako uczony, ale również jako organizator życia naukowego – miał znaczny wpływ na kierunki prac i sposób ich organizacji [por. Porayski-Pomsta, 2016a].

Ważną postacią w życiu naukowym Uniwersytetu Warszawskiego była – rzadko wymieniana w kontekście historii logopedii – prof. Halina Koneczna – fonetyk i dialektolog, kontynuatorka dzieła Tytusa Benniego w zakresie fonetyki eksperymentalnej, autorka m. in. *Przekrojów rentgenologicznych głosek polskich* (1951), oraz *Charakterystyki fonetycznej języka polskiego na tle innych języków słowiańskich*⁵, kierownik w latach 1945–1961 Instytutu Fonetyki na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego.⁶

Fonetyka zajmowała ważne miejsce w badaniach językoznawczych prowadzonych na polonistyce warszawskiej. Poza Tytusem Bennim i Haliną Koneczną należy tu wymienić jeszcze co najmniej dwoje uczniów prof. Witolda Doroszewskiego: Stanisława Skorupkę, autora rozprawy pt. *Budowa akustyczna samogłosek polskich* (1946), kierownika Zakładu Fonetyki po śmierci Haliny Konecznej i, wspomnianą wcześniej, Bożenę Wierzchowską, autorkę *Wymowy polskiej* (PZWS, 1971) i *Fonetyki i fonologii języka polskiego* (Ossolineum, 1980), prac, które odegrały bardzo ważną rolę w kształceniu logopedów.

⁵ Drukiem praca ta ukazała się dopiero po śmierci autorki, w 1967 roku.

⁶ Instytut Fonetyczny po 1945 roku działał pod nazwą Zakład Fonetyki [por. Styczek, 1960]. W wyniku reorganizacji UW w 1951 roku zostaje umiejscowiony na Wydziale Filologicznym, w połowie lat 60. XX w. – już po śmierci prof. Konecznej – na Wydziale Filologii Polskiej i Słowiańskiej. Jego kierownikiem był wówczas prof. Stanisław Skorupka. W wyniku kolejnej reorganizacji UW w 1975 roku Zakład przestał istnieć.

Na szczególnie miejsce w historii logopedii zasługuje Irena Styczek – uczennica prof. Haliny Konecznej i prof. Stanisława Skorupki – organizatorka i pierwszy kierownik Podyplomowego Studium Ortofonii Szkolnej. Dr Irena Styczek była znana w środowisku logopedycznym Warszawy. Pracowała od 1951 roku, będąc jeszcze studentką, jako logopeda w Ortofonicznej Centralnej Poradni Międzyszkolnej w Warszawie (później: Stołeczna Przychodnia Higieny Szkolnej).⁷ Pracę magisterską nt. *Mowa u źle słyszających* napisała pod kierunkiem prof. dr Haliny Konecznej (1952), doktorat pt. *Badania eksperymentalne spirantów polskich s, ś, ś ze stanowiska fizjologii i patologii mowy*, pod kierunkiem prof. Stanisława Skorupki. Od pierwszych lat swoich studiów polonistycznych zainteresowała się zagadnieniami zaburzeń mowy, podejmując już na drugim roku studiów współpracę z Poradnią Foniatryczną Kliniki Otolaryngologii Akademii Medycznej w Warszawie, gdzie w latach 1948–1951 prowadziła badania, których owocem była ww. praca magisterska [por. Przybysz-Piwko, 1984; Porayski-Pomsta, 2018]. Dr Irena Styczek wykształciła wielu logopedów warszawskich. Jest autorką prac poświęconych metodyce diagnozy i terapii logopedycznej, narzędzi do badań logopedycznych i rozwoju mowy dziecka, m.in. pierwszego akademickiego podręcznika do logopedii *Zarys logopedii* (1971), II wydanie: *Logopedia* (1979) [por. Porayski-Pomsta, 2018].

8.2. Kształcenie logopedów

Kształcenie logopedów w Uniwersytecie Warszawskim można podzielić na kilka etapów: 1. 1974–1975 – dwusemestralne Podyplomowe Studium Ortofonii Szkolnej – jego program został przedstawiony wcześniej; 2. 1975 – do dzisiaj – trzy- a następnie czterosemestralne Podyplomowe (później: Pomagisterskie) Studium Logopedyczne; 3. 1997 – powołanie w Instytucie Języka Polskiego Zakładu Fonetyki i Logopedii oraz rozpoczęcie na kierunku filologia polska kształcenia logopedów na studiach stacjonarnych – najpierw jako subspecjalizacji na specjalizacji nauczycielskiej, a następnie jako specjalności, 4. 2010 – powołanie w Instytucie Polonistyki Stosowanej samodzielnego kierunku studiów logopedia ogólna i kliniczna [por. Porayski-Pomsta, 2013].

8.2.1. Kształcenie logopedów na studiach podyplomowych

Od utworzenia Podyplomowego Studium Ortofonii Szkolnej – o którym pisaliśmy wcześniej – władze Instytutu Filologii Polskiej UW starały się o wydłu-

⁷ W publikacji z roku 1953 pt. *Z zagadnień poprawy błędów wymowy u dzieci przedszkolnych* [Styczek, 1952–1953] przedstawia się jako „kierownik poradni ortofonicznej w Centralnej Poradni Międzyszkolnej Lekarskiej w w Warszawie” [por. też Porayski-Pomsta, 2018]

żenie studiów do trzech semestrów. Starania te zakończyły się powodzeniem i w 1975 roku zostało powołane Podyplomowe Studium Logopedyczne (PSLog), którym do 1977 kierowała dr Irena Styczek. Szczególną zasługę powołania PSLog należy przypisać profesorom Mieczysławowi Szymczakowi – ówczesnemu zastępcy dyrektora IFP, Stanisławowi Skorupce – kierownikowi Zakładu Fonetyki, oraz dr Irenie Styczek.

Program studiów PSLog został zbudowany na bazie programu PSOS, który przedstawiliśmy wcześniej. W roku 1977 dr Irena Styczek na skutek choroby zrezygnowała z kierowania Studium. Nowym kierownikiem została doc. dr Janina Wójtowicz – doświadczony glottodydaktyk, autorka podręczników do języka polskiego jako obcego, która wprowadziła dość istotne zmiany programowe, wzbogacając wyraźnie lingwistyczne podstawy logopedii. W tym czasie PSLog działające w ramach organizacyjnych Instytutu Języka Polskiego⁸ zostało wzmocnione organizacyjnie o Poradnię Logopedyczną (1980), którą kierowała mgr Danuta Antos – polonistka i logopeda, współautorka (z Ireną Styczek i Genowefą Demel) poradnika *Jak usuwać seplenienie i inne wady wymowy* [1967], oraz o Telefoniczną Poradnię Logopedyczną, w której dyżury bezinteresownie pełnili pracownicy (m.in. Hanna Lewandowska, Maria Przybysz-Piwko, Hanna Rodak) i słuchacze II roku PSLog).

W 1982 roku, przy współudziale Przychodni Medycyny Szkolnej zorganizowano na Uniwersytecie Warszawskim kurs terapii z zakresu jąkania, którego celem miało być przygotowanie kadry Studium do prowadzenia przedmiotu teoria i terapia jąkania.

W roku 1983 Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki zatwierdziło wnioski władz Uniwersytetu Warszawskiego o zmianę nazwy na Pomagisterskie Studium Logopedyczne oraz o nadanie absolwentom PSLog tytułu logopedy dyplomowanego.

Kolejnymi kierownikami Pomagisterskiego Studium Logopedycznego po śmierci w 1990 roku doc. dr Janiny Wójtowicz byli: dr M. Przybysz-Piwko (1990–2003; 2008–2010), dr K. Szamburski (2003–2008) i dr E. Wolańska (od 2010).

Program studiów był wielokrotnie modyfikowany. Obecnie program ten, rozpisany na cztery semestry, jest niezwykle rozbudowany. Składa się nań 45 przedmiotów: 21 spośród nich to przedmioty poświęcone zaburzeniom mowy (mówienia, rozumienia, pisania i czytania) o zróżnicowanej etiologii, oraz przedmioty z zakresu metodyki postępowania logopedycznego (dwa: autokorekcja i emisja

⁸ W 1976 roku nastąpiła kolejna reorganizacja Uniwersytetu Warszawskiego. Został utworzony Wydział Polonistyki, w którego strukturze organizacyjnej znalazły się dwa instytuty polonistyczne, wyłonione z dotychczasowego Instytutu Filologii Polskiej: Instytut Literatury Polskiej i Instytut Języka Polskiego. Dyrektorem IJP został prof. Mieczysław Szymczak.

głosu – służą samodoskonaleniu się przyszłych logopedów); 6 przedmiotów przeznaczono na zagadnienia językoznawcze (fonetyka akustyczna i audiologiczna, fonetyka artykulacyjna, fonologia języka polskiego, dialektologia, ortofonia i grafetyka); 3 przedmioty medyczne (anatomia i fizjologia układu nerwowego, narządów mowy, głosu i słuchu, foniatria, psychiatria dziecięca); 4 przedmioty z zakresu psychologii i psycholingwistyki (neuropsychologia, psychologia rozwojowa i kliniczna dziecka, rozwój językowy dziecka, wspomaganie rozwoju psychoruchowego i komunikacja interpersonalna). Program ten uzupełniają: seminarium dyplomowe oraz praktyki logopedyczne. Studia kończą się pracą dyplomową oraz egzaminem dyplomowym.

W przeciągu ponad 40 lat istnienia PSLog zajęcia prowadzili (ograniczmy się tylko do etatowych pracowników Uniwersytetu Warszawskiego), m.in. mgr Danuta Antos, dr Maria Chmura-Klekotowa, dr Justyna Garczyńska, dr hab. Olga Jauer-Niworowska, dr Marlena Kurowska, mgr Hanna Lewandowska, dr hab. Anita Lorenc, prof. dr hab. Józef Porayski-Pomsta, doc. dr Maria Przybysz-Piwko, mgr Hanna Rodak, prof. dr hab. Jadwiga Sambor, dr hab. Natalia Siudzińska, dr Elżbieta Stecko, dr Irena Styczek, dr Krzysztof Szamburski, prof. dr hab. Bożena Wierzchowska, dr Ewa Wolańska, doc. dr Janina Wójtowicz, mgr Joanna Zawadka, prof. dr hab. Dorota Zdunkiewicz-Jedynak.

Pomagisterskie Studium Logopedyczne UW od 1996 roku organizuje wspólnie z Sekcją Logopedyczną Towarzystwa Kultury Języka (trzykrotnie także z Akademią Pedagogiki Specjalnej) ogólnopolskie konferencje naukowe. Do 2017 roku zorganizowano 15 takich konferencji. Materiały z konferencji są publikowane albo w postaci odrębnych tomów w serii „Z Prac Towarzystwa Kultury Języka”, albo w „Studiach Pragmalingwistycznych” i „Poradniku Językowym”.

8.2.2. Kształcenie logopedów na studiach stacjonarnych

[por. Porayski-Pomsta, 2013]

W związku z powiększającą się w postępie niemal geometrycznym wiedzą w zakresie zaburzeń mowy kształcenie logopedów na studiach podyplomowych przestało być wystarczające. Uświadamiano sobie to w środowisku logopedycznym od pewnego czasu.⁹ Doświadczenia związane z kształceniem logopedów w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej na studiach dziennych też pokazały, że kształcenie logopedów w trybie studiów stacjonarnych jest bardziej efektywne. W roku akademickim 1998/1999 z inicjatywy dra hab. Józefa Porayskiego-Pom-

⁹ Już w latach 70. XX wieku zajęcia seminaryjne w zakresie logopedii dla studentów filologii polskiej prowadziła dr Irena Styczek [Przybysz-Piwko, 1984].

sty – ówczesnego zastępcy dyrektora Instytutu Języka Polskiego – opracowano w obrębie specjalizacji nauczycielskiej na kierunku filologia polska program podspecjalizacji logopedycznej. Mogli się na nią zapisywać studenci IV roku studiów, którzy po uzyskaniu dyplomu magistra mieli prawo do kontynuacji studiów logopedycznych na II roku PSLog i po zaliczeniu zajęć programowych uzyskiwali dyplom logopedy. Już w kolejnym roku akademickim dziekan Wydziału Polonistyki, prof. dr hab. Stanisław Dubisz, wyraził zgodę na uruchomienie specjalności logopedycznej. Dla zapewnienia realizacji programu studiów został też utworzony w Instytucie Języka Polskiego Zakład Fonetyki i Logopedii. Program studiów na specjalności był niezwykle rozbudowany. Studenci, którzy byli przyjmowani na specjalność w wyniku odrębnego postępowania rekrutacyjnego na I rok studiów, realizowali dwa pełne programy studiów: filologii polskiej i logopedii, jednocześnie byli zobowiązani do podjęcia studiów nauczycielskich. Studia trwały 5 lat. Kolejne roczniki studentów miały nieco zredukowany program studiów w zakresie literaturoznawstwa oraz w zakresie przedmiotów historycznojęzykowych.

Ponieważ studia te były bardzo kosztowne, zaczęliśmy poszukiwać sposobu na obniżenie kosztów własnych Wydziału. Wówczas pojawiła się idea powołania konsorcjum, które mogłyby stworzyć trzy uczelnie: Uniwersytet Warszawski – Akademia Pedagogiki Specjalnej – Warszawski Uniwersytet Medyczny. Przychylność władz Wydziału Polonistyki i władz rektorskich UW pozwoliła rozpocząć w 2007 roku rozmowy. Zaczęliśmy od APS, gdzie od lat były prowadzone stacjonarne studia logopedyczne, a następnie – już wspólnie z APS – zaproponowaliśmy współpracę WUM. W rozmowach uczestniczyli: prof. Józef Porayski-Pomsta (UW i APS), prof. Kazimierz Niemczyk (WUM), doc. Maria Przybysz-Piwko (UW), dr Danuta Emiluta-Rozya (APS). Zainteresowanie utworzeniem konsorcjum było znaczne, toteż przystąpiliśmy do opracowania założeń wstępnych zarówno ram organizacyjnych konsorcjum, jak i przede wszystkim programu studiów. Niestety, wkrótce – po rozmowie w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego – idea konsorcjum tworzonego przez trzy uczelnie upadła z przyczyn formalnoprawnych: APS jako wówczas uczelnia jednowydziałowa nie spełniała warunków określonych przez ustawę. W tej sytuacji – po konsultacji z władzami dziekańskimi Wydziału Polonistyki UW – zaproponowaliśmy dalsze prace nad koncepcją studiów kolegom z I Wydziału Lekarskiego WUM.

Pierwsza wersja programu studiów powstała na przełomie lat 2008–2009. W grudniu 2009 roku zostało podpisane przez rektorów UW i WUM porozumienie o wspólnym prowadzeniu studiów logopedycznych. W 2010 roku Wydział Polonistyki uzyskał zgodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego na otwarcie na Wydziale Polonistyki kierunku studiów licencjackich (trzyletnich) i magisterskich

(dwuletnich) pod nazwą LOGOPEDIA OGÓLNA I KLINICZNA.¹⁰ Pierwszy nabór na kierunek został przeprowadzony na rok akademicki 2010/2011.

Studia na LOiK są prowadzone przez utworzony w 2007 roku Instytut Polonistyki Stosowanej UW [por. Dubisz, 2013].¹¹

Program studiów na kierunku logopedia ogólna i kliniczna, który ewoluował w ciągu ośmiu lat prowadzenia studiów, zbudowany został w postaci bloków tematycznych, na studiach licencjackich: 1. Lingwistyczne aspekty logopedii (390 g.), 2. Medyczne aspekty logopedii (355 g.), 3. Psychopedagogiczne aspekty logopedii (150 g.), 4. Praktyka logopedyczna (385 g.), 5. Metodyka pracy z małym dzieckiem (300 g.); na studiach magisterskich: 1. Lingwistyczne podstawy logopedii (30 g.), 2. Medyczne podstawy logopedii (135 g.), 3. Logopedia (405 g.).¹²

Obecnie, od roku akademickiego 2016/2017 IPS prowadzi na studiach licencjackich dwie specjalności: ogólną oraz logopedię szkolną i dydaktykę polonistyczną. Pierwsza specjalność jest realizowana według założeń programu, który został wyżej przedstawiony. Idea specjalności szkolnej wiąże się z odpowiednim przygotowaniem nauczycieli języka polskiego do sprawowania opieki logopedycznej w szkołach powszechnych i integracyjnych. W programie logopedii szkolnej są, obok przedmiotów logopedycznych, realizowane minima programowe z zakresu literaturoznawstwa i językoznawstwa oraz dydaktyka nauczania języka polskiego.

Bezpośrednio za realizację programu studiów logopedii ogólnej i klinicznej odpowiada Zakład Logopedii i Emisji Głosu, którego kierownikiem jest w bieżącej kadencji (2016–2020) dr hab. Marzena Stępień. Pracownikami naukowo-dydaktycznymi Zakładu są: mgr Beata Ciecierska-Zajdel, dr hab. Olga Jauer-Niworowska, dr Marlena Kurowska, dr hab. Anita Lorenc, prof. dr hab. Józef Porayski-Pomsta (do końca 2017 roku), dr Elżbieta Sadowska, dr hab. Natalia Siudzińska, dr Krzysztof Szamburski, dr Ewa Wolańska, dr Joanna Zawadka. ZLiEG jest najważniejszą częścią Centrum Logopedycznego Uniwersytetu Warszawskiego. W skład Centrum wchodzi jeszcze: Pomagisterskie Studium Logopedyczne – kierownik: dr Ewa Wolańska, Gabinet Logopedyczny – kierownik dr Marlena Kurowska, Pracownia Logopedyczna im. Marii Przybysz-Piwko – kierownik: dr hab. Anita Lorenc. Centrum – jako całością – kieruje dr hab. Marzena Stępień.

¹⁰ Bardziej szczegółowo zostało to opisane w: Porayski-Pomsta, 2013: 20–30.

¹¹ Należy wyjaśnić, że w wyniku decyzji administracyjnych władz obu uczelni, program LOiK, analogiczny w UW i WUM, jest realizowany osobno, chociaż zajęcia dydaktyczne odbywają się wspólnie w UW i WUM. Wydział Polonistyki i I Wydział Lekarski „świadczą sobie nawzajem usługi dydaktyczne”.

¹² Podana tu informacja odnosi się do pierwszej wersji programu realizowanego w latach: 2010–2013 – na studiach licencjackich, i 2013–2015 – na studiach magisterskich. Opis ewolucji programów studiów LOiK wymaga odrębnego opisu. Częściowo zostało to przedstawione w: Porayski-Pomsta, 2013.

8.3. Działalność naukowa

Działalność naukowa wiąże się dość ściśle z prowadzoną w ponad czterdziecioletniej historii instytucjonalnej egzystencji logopedii w Uniwersytecie Warszawskim z działalnością praktyczną. Można tu wymienić następujące obszary (podając publikacje, ograniczamy się do daleko idącego wyboru):

- profilaktyka logopedyczna, m.in.: J. Wójtowicz, *Logopedyczny zbiór wyrazów*, Warszawa 1991; E. Stecko, *Wczesne rozpoznawanie i leczenie zaburzeń mowy: (doniesienia z praktyki)*, Warszawa 1991; H. Rodak, D. Nawrocka, *Od obrazka do słowa: poradnik dla pedagogów, logopedów i rodziców dzieci z trudnościami w porozumiewaniu się*, Warszawa 1995;
- diagnoza i terapia logopedyczna, m.in.: I. Styczek, *Logopedia*, Warszawa 1979; H. Rodak, *Terapia dziecka z wadą wymowy*, Warszawa 1992; M. Przybysz-Piwko, *Zaburzenia mowy u dzieci: wczesne rozpoznawanie i postępowanie logopedyczne*, Wyd. UW, Warszawa 2002; K. Szamburski, *Jąkanie – przyczyna czy skutek zaburzeń emocjonalnych? Konsekwencje dla terapii*, [w:] L. Gapik (red.), „Postępy psychoterapii i badania”, Poznań 2000; O. Jauer-Niworowska, *Zaburzenia mowy u osób z chorobą Parkinsona – nie tylko dyzartria*, Warszawa 2016; E. Wolańska, *Nowe formy rehabilitacji neurologopedycznej jako odpowiedź na nowe formy farmakoterapii w chorobie Alzheimera*, „Poradnik Językowy” 2017, z. 6;
- lingwistyczne problemy logopedii oraz norma poprawnościowa i zaburzenia mowy, m.in. M. Przybysz-Piwko, *Właściwości polskiej grafii przeszkodą w kształtowaniu się i utrwalaniu właściwych powiązań między dźwiękami mowy a literami*, [w:] H. Mierzejewska, Maria Przybysz-Piwko (oprac.), *„Zaburzenia głosu – badanie – diagnozowanie – metody usprawniania*, Warszawa 1998; A. Lorenc, *Wymowa normatywna polskich samogłosek nosowych i spółgłoski bocznej*, Warszawa 2016; M. Stępień, N. Siudzińska, *Afazja: klasyfikacje i językowe objawy w świetle współczesnej wiedzy o strukturze języka*, „Poradnik Językowy” 2012, z. 10;
- psychologiczne i psycholingwistyczne problemy rozwoju i zaburzeń mowy, m.in. J. Porayski-Pomsta, *Umiejętności komunikacyjne dzieci w wieku przedszkolnym. Studium psycholingwistyczne*, Warszawa 1994; J. Porayski-Pomsta, *O rozwoju mowy dziecka. Dwa studia*, Warszawa 2015; M. Kurowska, *Kształtowanie się zachowań komunikacyjnych u dzieci z uszkodzeniami i/lub dysfunkcjami ośrodkowego układu nerwowego*, Warszawa 2016.

O konferencjach naukowych współorganizowanych przez Pomagisterskie Studium Logopedyczne i Sekcję Logopedyczną Towarzystwa Kultury już pisaliśmy. W tym miejscu należy jeszcze dodać, że aktualnie w Centrum Logope-

dycznym UW przygotowuje się rozprawy doktorskie poświęcone zagadnieniom logopedycznym. Do tej pory pod opieką naukową prof. Józefa Porayskiego-Pomsty 12 doktorantów od roku 2008 obroniło swoje rozprawy doktorskie poświęcone autyzmowi, dyslalii, afazji, sprawności pisania, wpływowi polskiego języka migowego na polski język foniczny u osób głuchych.

9. Podsumowanie

Logopedia warszawska powstawała na bazie działalności praktycznej pedagogów i lekarzy. Początek jej stanowiły próby niesienia pomocy osobom z zaburzeniami mowy, początkowo przede wszystkim osobom niesłyszącym. Prekursorzy logopedii dokonywali opisów własnych metod uczenia sposobów porozumiewania się, jednocześnie weryfikując je w bezpośredniej pracy terapeutycznej z podopiecznymi. Praktyka logopedyczna pobudzała refleksję nad przyczynami dysfunkcji i zaburzeń mowy oraz nad sposobami niesienia pomocy osobom tego potrzebującym. Refleksja ta stanowiła podstawę kształtowania się teorii logopedycznej, która była też wspierana przez nauki medyczne, nowe teorie psychopedagogiczne i nowe badania nad językiem. Ten prekursorski okres kształtowania się logopedii w drugiej połowie XIX wieku i I połowie wieku XX wyznaczają takie osoby, jak pedagodzy i lekarze: ks. dr Jakub Falkowski, Jan Siestrzyński, dr Władysław Ołtuszewski, prof. Maria Grzegorzewska, oraz językoznawcy: Jan Baudouin de Courtenay i Tytus Benni.

Początki logopedii we współczesnym rozumieniu tego słowa sięgają roku 1922, kiedy w założonym przez Marię Grzegorzewską Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej w Warszawie zaczęto przygotowywać pedagogów specjalnych do pracy z osobami z trudnościami mowy. Tego czasu sięga też współpraca między Uniwersytetem Warszawskim a PIPS, a później Wyższą Szkołą Pedagogiki Specjalnej i Akademią Pedagogiki Specjalnej. Obie te uczelnie wspólnie tworzyły warszawskie środowisko logopedyczne i instytucje, które miały temu środowisku służyć. Wielką w tym zasługą takich osób, jak prof. Witold Doroszewski, prof. Stanisław Skorupka, prof. Halina Mierzejewska, dr Irena Styczek, doc. Maria Przybysz-Piwko, członkowie Koła Absolwentów PSLog UW, i innych.

Kształcenie zawodowe logopedów w Warszawie liczy ponad 40 lat (PSLog UW; na specjalności logopedia w Akademii Pedagogiki Specjalnej – blisko 30 lat). Godny podkreślenia jest fakt dobrej i owocnej współpracy obu uczelni – UW i APS (włączając z pewnością okres działalności wcześniejszej – jako PIPS i potem WSPS). Wiąże te, nie tylko naukowe, zacieśniały osoby, takie jak H. Mierzejewska, M. Przybysz-Piwko oraz autorzy tego artykułu.

Uznaliśmy, że należy pokazać młodym logopedom, jak ważne dla rozwoju logopedii było współdziałanie naszych uczelni w kształceniu logopedów, wspólne prowadzenie badań i wymiana myśli naukowej (m.in. podczas współorganizowanych ogólnopolskich konferencji szkoleniowo-naukowych).

BIBLIOGRAFIA

- Basara J., Szymczak M., 1984, *Słowo wstępne*, [w:] Jan Baudouin de Courtenay, *O języku polskim. Wybór prac*, red. Jan Basara i Mieczysław Szymczak, PWN, Warszawa, s. 5–17.
- Chmura-Klekotowa M., Mierzejewska H., 1975, *Sylwetki naukowe pionierów logopedii i dyscyplin pogranicznych: Jan Baudouin de Courtenay*, „Logopedia. Zagadnienia Kultury Żywego Słowa”, t. 12, s. 96–110.
- Demelowa G., 1965, *Kurs ortofoniczny dla nauczycieli*, „Logopedia. Zagadnienia Kultury Żywego Słowa”, t. 6, s. 123–124.
- Demelowa G., 1975, *Sylwetki naukowe pionierów logopedii i dyscyplin pogranicznych: Władysław Ołtuszewski*, „Logopedia. Zagadnienia Kultury Żywego Słowa”, t. 12, s. 111–114.
- Dubisz S., *Instytut Polonistyki Stosowanej 2007–2012 – geneza i perspektywy*, „Studia Pragmalingwistyczne” t. V, s. 9–18.
- Emiluta-Rozya D., Mierzejewska H., Przybysz-Piwkowska M., 1998, *Wspomnienia in memoriam Maria Janeczko*. „Logopedia”, t. 25, s. 9–13.
- Emiluta-Rozya D., 2004, *Wspomnienie o Profesor Halinie Mierzejewskiej (1922–2003)*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 3–10.
- Emiluta-Rozya D., 2016, *Historia logopedii w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie*, [w:] Milewski S., Kaczorowska-Brey K., (red.), *Logopedia. Wybrane aspekty historii, teorii i praktyki*, Harmonia Universalis, Gdańsk.
- Głowacki J., 1967, *Szkolnictwo dla głuchych w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] Lipkowski O. (red.), *O wychowaniu dzieci głuchych*, PZWS, Warszawa, s. 57–72.
- Grabias S., 1997, *Mowa i jej zaburzenia*, „Audiofonologia”, t. X, s. 9–36.
- Grabias S., 2012, *Teorie zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologie zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego*, [w:] Grabias S., Kurkowski M., *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 15–71.
- Grzegorzewska M., 1924, *Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej w Warszawie*, „Szkoła Specjalna”, nr 1, s. 15–21.
- Hryniewiecka A., 2014, *Zasłużeni dla pedagogiki specjalnej*, „Szkoła Specjalna”, nr 2, s. 151–156.
- Janeczko M., 1972, *Pracownia Ortofoniczna*, „Szkoła Specjalna”, nr 3–4, s. 263–266.
- Janeczko M., 1992, *Z historii współdziałania logopedii i pedagogiki specjalnej*, [w:] Eckert U., Poznański K. (red.): *Pedagogika specjalna w Polsce*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa, s. 164–169.

- Kaczmarek B., 1969, *Sylwetki naukowe pionierów logopedii i dyscyplin pogranicznych: Jan Siostrzyński*, „Logopedia. Zagadnienia Kultury Żywego Słowa”, t. 8/9, s. 142–145.
- Kaczmarek L., 1983, *Jan Baudouin de Courtenay – prekursor nowoczesnej logopedii*, „Logopedia. Zagadnienia Kultury Żywego Słowa”, t. 14/15, s. 5–14.
- Kaczmarek L., 1991, *Model opieki logopedycznej w Polsce*, Gdański Związek Logopedów, Gdańsk.
- Kania J.T., 1971, *Sylwetki naukowe pionierów logopedii i dyscyplin pokrewnych: Tytus Benni*, „Logopedia. Zagadnienia Kultury Żywego Słowa”, t. 10, s. 143–148.
- Karpińska L., 1967, *Zarys dziejów Warszawskiego Instytutu Głuchoniemych i Ociemniałych w latach 1817–1917*, [w:] Lipkowski O. (red.), *O wychowaniu dzieci głuchych*, Warszawa, s. 11–56.
- Mierzejewska H., 1971, *Zaburzenia polskiego systemu fonetycznego w niektórych wypadkach afazji*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Mierzejewska H., 1996, *Historia warszawskich pięcioletnich pomaturalnych studiów logopedycznych*, „Logopedia”, t. 23, s. 137–147.
- Mierzejewska H., Emiluta-Rozya D., 1997, *Projekt zestawienia form zaburzeń mowy*, „Audiofonologia”, t. X, s. 37–48.
- Nurowski E., 1983, *Surdopedagogika polska. Zarys historyczny*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa.
- Popiół F., 1966, *Rozwój działalności Poradni Ortofonicznej Instytutu*, „Szkoła Specjalna”, nr 2, s. 99–102.
- Porayski-Pomsta J., 2013, *Kierunek studiów logopedia ogólna i kliniczna w Instytucie Polonistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego*, „Studia Pragmalingwistyczne”, t. V, s. 19–30.
- Porayski-Pomsta J., 2016a, *Witold Doroszewski – pozytywista i organizator życia naukowego*, „Poradnik Językowy”, z. 1., s. 67–76.
- Porayski-Pomsta J., 2016b, *Witold Jan Doroszewski (1899–1976)*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 81–85.
- Porayski-Pomsta J., 2018, *Irena Styczek – językoznawca i logopeda*, [w:] Zaron Z. (red.), *My z Nich*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 147–155.
- Poznański K., 1992, *Rozwój kształcenia pedagogów specjalnych*, [w:] Eckert U., Poznański K. (red.), *Pedagogika specjalna w Polsce*, Wydawnictwo WSPS, Warszawa, s. 28–34.
- Przybysz-Piwko, 1984, *Doktor Irena Styczek (14 IX 1924–28 IV 1981)*, „Poradnik Językowy”, z. 3, s. 145–150.
- Przybysz-Piwko M., 1998, *Magister Maria Janeczko w Pomagisterskim Studium Logopedycznym Uniwersytetu Warszawskiego*, „Logopedia”, t. 25, s. 11.
- Przybysz-Piwko M., 2010, *Logopedia na Uniwersytecie Warszawskim*, [w:] Bem-Wiśniewska E. (red.), *Zabawy pożyteczne prozą. Z przyjaciółstwa Andrzejowi K. Guzkowi uczynione i Jemuż dedykowane*, Warszawa, s. 53–64.
- Słoński S., 1935, *Zmarli członkowie: śp. Prof. Tytus Benni*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego”, nr 28, s. 95–97.

- Styczek I., 1952–1953, *Z zagadnień poprawy błędów wymowy u dzieci przedszkolnych*, „Wychowanie w Przedszkolu”, nr 9, s. 510–515.
- Styczek I., 1960, *Z dziejów fonetyki eksperymentalnej w Polsce*, „Biuletyn Fonograficzny”, III, s. 103–137.
- Styczek I., 1979, *Logopedia*, PWN, Warszawa.
- Wojciechowski W., 1962, *Kurs logopedyczny w Lublinie*, „Logopedia. Zagadnienia Kultury Żywego Słowa”, t. 3, s. 47.
- Zawieyski J., 1989, *Maria Grzegorzewska*, [w]: Eckert U., Gawarecka M. (red.), *Wspomnienia o Marii Grzegorzewskiej*, Warszawa, WSPS, s. 13–31.

Prof. dr hab. Józef Porayski-Pomsta – emerytowany profesor Uniwersytetu Warszawskiego, prezes Zarządu Głównego Towarzystwa Kultury Języka, redaktor naczelny „Studiów Pragmalingwistycznych”, współtwórca kierunku studiów logopedia ogólna i kliniczna w Uniwersytecie Warszawskim i Warszawskim Uniwersytecie Medycznym, współzałożyciel Instytutu Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, nauczyciel akademicki i badacz mowy dziecka (m.in. 2015: *O rozwoju mowy dziecka. Dwa studia*).

Dr Danuta Emiluta-Rozya – logopeda z 40-letnim stażem, łączący teorię z praktyką, co uwidacznia w swoich publikacjach; współtwórczyni studiów w zakresie logopedii i nauczyciel akademicki w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Zainteresowania naukowe to: metodologia badań logopedycznych oraz diagnoza różnicowa form zaburzonego i opóźnionego rozwoju mowy. Jest współautorką (z Haliną Mierzejewską) *Zestawienia form zaburzeń mowy* (1997, 2008) oraz wielu innych publikacji, z których najważniejsze to: *Całościowe badanie logopedyczne* (2013).